

1905 års ministärkriser i Sverige.

ARNE WÅHLSTRAND: När Norge ville skiljas från Sverige 1905 års ministärkriser. fanns på ansvarigt svenskt håll aldrig en Uppsala och Stockholm tanke på att hålla Norge kvar med våld. 1941. Norrmännen skulle få sin vilja fram. Hur resignerad stämningen i kungahuset var visar en liten episod, som finns bevarad i Edvard von Krusenstjernas minnesanteckningar. Vid ett besök som denne gjorde på slottet läste kung Oscar upp för honom en »proklamation» till Norges folk, vari han avsåde sig Norges krona. »Således har konungen allt klart», tillägger von Krusenstjerna. Detta var den 28 april 1905. Men så komplicerad, så vanskelig var trots allt denna fråga att den kort förut kostat den gamle »rikspolitikern» Erik Gustaf Boström hans ställning som statsminister och några månader senare skulle bringa ännu en svensk statsminister på fall. Och till sist skulle den framtvunga en ministär, som på flera sätt betecknade någonting nytt i svenskt statsliv.

Om mer än en punkt i denna historia har det tidigare rått ovisshet. Man har frågat sig vad som gjordes på högsta ort efter Boströms avgång för att ge landet den ledning som läget krävde. När Leif Kihlberg för en del år sedan skrev sitt stora arbete om Sveriges ministärer, ställde han problemet skarpt på denna punkt. »Har den olyckliga lösningen på ministerkrisen av nödtvång frampressats mot konungens vilja och konseljens önskan, i trots av bestämda strävanden att ernå politisk kraftinfusion? Eller har den framgått blott som produkten av föregående inre ministeriella slitningar, byråkratisk slentrian och ålderdomsskröplighet i det politiska omdömet?» Kihlberg ställde dessa frågor men han besvarade dem ej. Det källmaterial han använde sig av tillät intet svar. Uppgifterna i tidningspressen voro förbehållsamma och ovissa.

Det har förunnats Arne Wählstrand, numera docent i statskunskap i Uppsala, att bringa klarhet över åtskilligt som tidigare varit dunkelt i unionskrisen. Wählstrand har sökt upp ett nytt källmaterial. Han har letat reda på brev, dagböcker och minnesanteckningar från de politiskt ledande männen. Här har redan

nämnts von Krusenstjernas anteckningar. Man kan framhålla, att Wählstrand haft tillgång till dylika aktstycken bland annat från samtliga de fyra statsministrarna 1905. Av eminent intresse måste ju särskilt de dagböcker vara som Christian Lundeberg förde. Med deras hjälp har Wählstrand kunnat rekonstruera händelseförloppet timme för timme under vissa betydelsefulla skeden. Även den personliga upplysningens metod har blivit anlitad. I ett utförligt bihang har Wählstrand lagt fram åtskilligt av sitt intressanta och ganska svårtillgängliga material.

I den tidigare litteraturen har redan Boströms avgång varit föremål för spekulation. Man har vetat att Boströms namn till sist blev så förhatligt i Norge, att den norske historieskrivaren Sars har kunnat tala om en »folkereisning» för hans skull. Boström vill »paatrykke Norge et lydrigestempel», förklarade regeringen i Oslo indignerat. Mycket belysande är ett brevkoncept, som Wählstrand funnit bland Ramstedts papper. När kronprinsregenten reste till Kristiania i februari 1905 var det meningen att Boström senare skulle komma efter. Men Ramstedt som var med på resan skrev hem och varnade: »Kronprinsen hade i dag flera telefonsamtal . . . med polismästaren, som uttalade sin ängslan för att ej kunna förhindra demonstr. om Exc. komme hit». Med hänsyn till denna stämning ansåg sig Boström böra avgå för att inte med sin person stå hindrande i vägen för en uppgörelse med Norge. Men stundom har man förmodat att Boström låtit sitt beslut influeras även från kungligt håll. Kihlberg räknade med den möjligheten. Det skulle närmast ha varit kronprinsregenten, som undandragit Boström sitt stöd. Wählstrand har ingenting kunnat finna, som bekräftar denna hypotes. Så sent som en vecka före Boströms avskedsansökan skrev Lundeberg i en notesbok: »På tal om hindret Boström för förhandl. framhöll han [kronprinsen], att det vore likgiltigt vilken svensk reg., som sutte vid styret».

Om regeringskrisens förlopp har man hittills mycket litet vetat. Tidningarnas uppgifter ha tagits med reservation. Huru föga initierade de i själva verket voro framgår med full evidens av Wählstrands skildring. Han visar att förutom von Krusenstjerna även Hugo Tamm och Swartling med säkerhet ha erbjudits statsministerposten — troligen också Gustaf Sparre. Intet av dessa senare tre namn förekom bland de i pressen nämnda. Vad betydde dessa hänvändelser? De betydde att kungahuset sökte stöd hos den moderata riksdagshögern. Både Tamm och Swartling voro moderata högerpolitiker med gott anseende i bägge kamrarna. Ansträngningar ha alltså verkligen gjorts att till statsminister finna en man med en framskjuten ställning i riksdagen. Men nog kan man med Wählstrand finna det anmärkningsvärt att kunga-

husets ansträngningar inte sträckte sig längre. Man visste ju vilken kraftkoncentration som skett i Norge. Men till vad Christian Lundeberg kallat »den mera positiva högerns män» gick denna gång intet bud.

Minst fyra män hade dragit sig undan den svåra uppgiften, när konsultativa statsrådet Johan Ramstedt tog den på sig. Det skedde under en konselj den 12 april. Med stoff hämtat ur sjöministern Palanders memoarer har Wählstrand kunnat ge en starkt levande bild av denna konselj. »Svetten icke pärlade utan rann i strömmar utför hans ansikte», heter det i Palanders skildring om ecklesiastikministern Carl von Friesen, när kungen och kronprinsen först vädjade till honom. Men von Friesen stod emot. Så kom turen till Johan Ramstedt. Han gav till sist »gråtande» med sig.

Det finns ett märkligt vittnesbörd om att kungahuset självt ansåg sig ha tillgripit en nödlösning. Under sina forskningar i Boströms papper har Wählstrand gjort ett intressant fynd. Han har hittat konceptet till ett brev till kungen, där Boström avböjer ett erbjudande att ännu en gång bli statsminister. Brevet är daterat den 13 juni, alltså några få dagar efter stortingets förklaring att unionen var upplöst. Denna kungens hänvändelse kom aldrig till pressens kännedom. I de politiska dagböckerna har Wählstrand funnit blott en enda notis om saken. Den kan också ur vissa synpunkter förefalla egendomlig. I riksdagen hade Boströms ställning inte förbättrats, och när han i slutet av april blivit universitetskansler ansågs nog hans parlamentariska bana avslutad. Men det var naturligtvis så, som Wählstrand framhåller, att Boström för kungahuset stod som den starke mannen i svensk politik. Han skulle nog reda upp även denna svåra situation.

Men det var Ramstedt och inte Boström, som fick frestå försöket. Under arbetet på regeringens förslag till lösning av unionsfrågan var kronprinsen utomlands. De samtal han där hade med ledande statsmän förmådde honom att i telegram enträget be den svenska regeringen visa moderation. Den borde inte uppställa några villkor för unionens upplösning. Till denna ståndpunkt kunde regeringen inte helt ansluta sig. Den såg en allt starkare opinion växa fram i Sverige, som krävde ett fast uppträdande mot Norge. Regeringens ståndpunkt blev att Sverige borde gå med på en upplösning men att man först borde komma till enighet om sättet för skilsmässan. Regeringen bad om riksdagens fullmakt att inleda dessa förhandlingar.

Det har lyckats Wählstrand att mycket noga följa de hemlighetsfulla diskussioner som nu togo vid i riksdagen. För första gången får man här riktigt besked om detta betydelsefulla stadium

i unionskrisen. Särskilt intressant är att se vilken roll regeringsfrågan kom att spela i särskilda utskottets förhandlingar. Det var inte nog med att utskottet helt underlät att kommunicera med regeringen trots statsministerns uttalade önskan om förtroendefullt samarbete och trots vissa utskottsledamöters försök att få upp saken till diskussion. Christian Lundeberg, utskottets mäktige ordförande, önskade intet samarbete med regeringen. Enligt en uppgift av Johan Widén skall han ha gått så långt, att han låtit en lista cirkulera bland utskottets ledamöter, där de med sin namnunderskrift fått förbinda sig att intet yppa för regeringen. Men förstakammarhögerns aggressivitet tycks ha tagit sig än markantare uttryck. »I botten är här en strid om *vem skall bliva regering*», skriver Hugo Tamm på ett ställe i sina anteckningar. »Det hela hotar att råka in i ren försumpning — det nationella samlingsprogrammet övergår allt mera till ett valprogram för hösten och en maktstrid om partimakt inom regering och riksdag. De högerkonservativa driva hårt på 'bort med nuvarande regering' och fram med en 'kraftig' regering à la Lundeberg.» Wählstrand tillägger att dessa ord inte motsägas av det intryck man får av Hjärnes diskussionsreferat från utskottet. Där återges här och var yttranden som dessa att regeringen vore »svag», att den inte vore »vuxen situationen». I den mån oppositionens strävan gick ut på att störta ministären Ramstedt nådde den sitt mål.

Det har sagts många hårda ord om Ramstedt som statsminister. Med berömvärd omsorg och kringsynthet har Wählstrand sökt klarlägga och pröva allt väsentligt som till saken hör. Det visar sig, när Wählstrand går igenom akterna i detta mål, att det också finns en del att säga till Ramstedts förmån. Helt riktigt bedömde Ramstedt läget, när han motsatte sig kraven på en norsk folkomröstning. Som Wählstrand anmärker var det ett ur taktisk synpunkt föga lyckligt förslag. När folkomröstningen ägde rum var det efter ett påpassligt norskt initiativ och för att stärka den norska regeringens ställning. I det avseendet överträffade ju också omröstningen alla norska förväntningar. Väl begick Ramstedt misstag. Som ett sådant får man nog räkna, att han från början avsvor sig varje tanke på maktspråk. »Rent förhandlingsstrategiskt måste det ju sägas vara föga lyckat att på förhand annonsera, att man vid en stundande uppgörelse icke komme att göra allvarligare svårigheter.» Denna Wählstrands sats låter sig ju knappast gendriva. Men när allt lägges till allt förefaller det uppenbart, att den i litteraturen gängse domen över Ramstedt måste revideras. Hans ministär var — det har Wählstrand visat — inte så ynkelig och så handfallen som dåtida storsvenska röster proklamerade. Ramstedt saknade inte

realitetssinne. Vad han saknade var »politisk kraft att driva sin vilja igenom».

Mycket fångslande är Wählstrands skildring av den ministärkris som följde. Att Christian Lundeberg nu stod i förgrunden för pressens intresse är ju knappast överraskande. Även på liberalt håll, där man inte kunde lägga i dagen någon entusiasm för detta namn, måste man ändå medge att gängse parlamentariska regler hänvisade konungen till särskilda utskottets ordförande. Men kungahuset skulle även denna gång ha föredragit en annan lösning. Dess första tanke gick inte till Christian Lundeberg utan till Edvard von Krusenstjerna. Redan i april hade han varit den mest eftertraktade. Sedan dess hade han gjort en betydande insats under arbetet på unionsfrågan, men han hade inte haft framgång vid slutuppgörelsen, och därför avböjde han statsministerposten även denna gång. Så kom turen till Christian Lundeberg. Men Lundeberg var nödbedd, han ville i varje fall inte bilda en koalitionsminister, vilket var kungahusets önskan. Men efter samtal med de båda partiledarna Staaff och Pehr Pehrsson ändrade Lundeberg mening. Med en mycket rik dokumentering skildrar Wählstrand de underhandlingar, som ledde fram till Sveriges första »nationella samlingsregering».

Man befann sig i en parlamentarisk brytningstid. Den Lundebergiska ministären betecknar inte bara därutinnan någonting nytt att den rymde ett så stort antal riksdagsmän i framskjuten ställning. Namnen Alfred Petersson i Påboda och Karl Staaff markera en ny tids inbrott även ur social synpunkt. Genom att skildra även Staaffs första ministärbildning har Wählstrand kunnat ytterligare belysa denna aspekt av tidens statsliv. I den moderata pressen möter man förvåning över att den första liberala regeringen fick en så starkt byråkratisk och hovmannamässig sammansättning. Men om inslaget av riksdagsmän inte var stort, var det dess mera signifikativt. Det gjorde regeringen till en partiministär av den typ, som sedan skulle bli den vanliga.

Arne Wählstrands bok är rik på nytt stoff. Han lägger fram det utan att överbetona. Hans framställningssätt är, frestas man nästan säga, så diskret och sobert att man någon gång saknar den önskvärda skärpan vid problemens ställande. Måhända kan man också invända att han givit det episka ett väl stort utrymme. Men vad han sagt är genomtänkt och väl nyanserat, och han håller försiktighet för en dygd. Inte bara för statsvetenskapen utan även för historien betecknar detta arbete ett värdefullt nyförvärv.

Carl Arvid Hessler.